

Bilişim Terimi Üzerine Bir Değerlendirme

Bilişim sözcüğü, yanlış bilinen aksine bilgi ve iletişim sözcüklerinden türetilmiş bir sözcük değil. Böyle olmakla birlikte bilişim teknolojileri dediğimizde, bu başlık altına bilgi ve iletişim teknolojilerini de koyabilir miyiz? Bilişim sözcüğü için “bilgisayar bilimi” ya da “bilgi bilimi” karşılıklarını da kullanabilir miyiz? Bu sorulara birlikte yanıt arayalım.

Fransızca kökenli informatique sözcüğünü dilimizde bilişim olarak karşılıyoruz. Fransızca informatique sözcüğünden gelen informatics ise İngilizcede, bilgisayar bilimi (computer science) olarak kullanılıyor.

İng. informatics, information sözcüğü ile -ics ekinin bileşimi. İngilizcede “-ics” eki bir bilim dalını ya da bir öğretiyi belirtmek için kullanılmakta; örneğin, ekonomi bilimi İngilizcede economics, robot bilimi robotics olarak anılmakta.

Oxford Sözlüğünde informatics sözcüğü bir yandan bilgi bilimi (İng. information science) olarak karşılırken bir yandan da bilgi depolama ve edinme süreçlerinin incelenmesi olarak açıklanmakta. Birinci tanım bilgiye odaklanırken ikinci tanım bilginin saklanması ve kullanılması süreçleriyle ilgili.

Fransızcadan İngilizceye alınırken informatik sözcüğü, başlarda bilgisayar bilimi olarak düşünülmüşken günümüzde “bilgi bilimi” kavramının tek başına kullanılması yoluna da gidiliyor, bilgi bilimi anlamında doğrudan “information science” terimi de kullanılıyor.

Özetle, bilgisayar bilimi (computer science) daha çok donanım, yazılım, algoritma odaklı teknik bir konu iken bilgi bilimi (information science), teknolojinin kullanıldığı, ama daha çok tasarımla ilgili süreçleri kapsayan bilgi odaklı bir yaklaşımı açıklıyor; bu anlamda bir ayrışma olduğu çok belirgin.

Buraya kadar bilişim sözcüğünün Fransızca kökeni ile İngilizcedeki anlamları üzerinden değerlendirmeler yaptık. Bu değerlendirmelerden, bizdeki kullanımıyla bilişim sözcüğünün, Fransızcadaki ya da İngilizcedeki karşılıklarına göre daha kapsayıcı bir anlam genişlemesi sürecinde olduğunu görüyoruz.

Bilişim terimi, Dil Derneği’nin Türkçe Sözlüğünde; bilimsel, toplumsal, sanatsal, ekonomik ve teknik bilgilerin bilgisayarda değerlendirilmesi, bölümlendirilmesi, saklanması, erişilebilmesi ve yayılması yöntemlerini konu edinen “bilim dalı” olarak tanımlanmakta; bilişim sözcüğünün yabancı dillerdeki enformatik/informatik sözcüklerini de karşıladığı belirtilmekte. Özetle, bilişim sözcüğü denildiğinde “bilginin bilgisayarda işlenmesi” kavramı öne çıkıyor, konu bir “bilim dalı” olarak ele alınıyor.

Türkiye Bilişim Derneği’nin onursal başkanı ve Hacettepe Üniversitesi Bilgisayar Bilimleri Mühendisliği Bölümü’nün kurucusu Prof. Dr. Aydın Köksal, Adı Bilgisayar Olsun adlı yapıtında, bilişim sözcüğünün çıkış noktasını şöyle aktarıyor:

“Bilişim sözcüğünü, Fr. informatique, İng. informatics”, Alm. informatik, İt./İsp. informatica olarak adlandırılan bilim ve meslek alanının Türkçe adı olarak, 1970’te “bilgi”nin akışkan, devingen durumunu ve bu akışkanlığı sağlayan bilişim dizgelerini tanımlamak üzere, dönüşlü/işteş çatıyı kullanarak “bilmek” eyleminden ad olarak türettim. “Bilişmek” sözcüğünün Yunus’un deyişinde 700 yıl önce de kullanılmış olduğunu yıllarca sonra öğrendim.” 1 2

Daha önce karşılaşmış olanlar anımsayacaktır, “bilşmek” sözcüğü 11. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud’un yazmış olduğu Divanu Lügati’t Türk adlı sözlükte de yer almakta.3 Bu sözcük o dönemlerde (11. ve 13. yüzyıllarda) “tanışmak, tanımak” anlamında kullanılmış; tanımak sözcüğünün bir anlamı da “bilmek”.

Bugün bilişim sözcüğünü, bilginin bilgisayarlar aracılığıyla üretilmesi, saklanması, işlenmesi ve yayılması bilimi olarak kavramlaştırmış, benimsemiş durumdayız. Sözcüğü, yalnızca “bilim dalı” karşılığıyla değil aynı zamanda bir uğraş alanının karşılığı olarak da kullanılmaktayız; kaldı ki, bilişimle uğraşanları bilişimci olarak adlandırıyoruz. Sözkonusu bilim ve uğraş alanı kapsamında kuşkusuz bilgi ve iletişim teknolojileri, bağlantılı alanlar olarak “bilişim” kavramı içinde yerini alacaktır. Bilgisayarlar, bilgi işleme, veri yönetimi, yazılım sistemleri vb. konular da bilişim kavramı kapsamında değerlendirilebilmektedir.

Bilişim alanına ilişkin terimleri İngilizce karşılıkları üzerinden ayrı ayrı ele aldığımızda konunun açıklığa kavuşacağını düşünüyorum: Örneğin, İng. computer science bilgisayar bilimi; İng. information science, bilgi bilimi; İng. Information and Communication Technologies-ICT, Bilgi ve İletişim Teknolojileri-BİT; Fr.

informatique-İng. informatics, bilişim olarak dilimizde karşılık buluyor.

Burada şu değerlendirmeyi yapmak yanlış olmayacaktır: Hem bilişim hem de bilgisayar sözcükleri, İngilizce informatik ve kompüter sözcüklerine karşılık olarak üretilmiş olmakla birlikte bugünün gereksinimlerini de karşılar niteliktedir. İngilizcede, informatik sözcüğünün çıkış noktasına bakıldığında bilgisayar biliminin temel alındığı görülürken kompüterin, algoritmali hesaplamaya odaklanmış olduğu anlaşılıyor. Türkçedeki, bilişim ve bilgisayar sözcüklerinde ise bilgi temel alınarak bilgisayarlardaki gelişmelerin hangi odak noktasından -bilgi- süreceği konusunda öngörülü bir sonuca varılıyor.

İng. computer, hesaplayıcı demek; bu, aritmetik hesaplama yapan aygıt anlamına gelen “calculator” sözcüğünün bir adım ötesi. Computer sözcüğü başta matematiksel hesaplama yapan kişi anlamında kullanılırken daha sonra matematiksel ve mantıksal işlem yapması için programlanabilir aygıt olarak anlam genişlemesine uğramış.4 “Computing” terimi, sayısal ve mantıksal işlemlerin algoritmalar aracılığıyla ve teknik olanaklar kullanılarak yapılmasında kullanılıyor; bir karşılığı Fr. informatique (Tr. bilişim) iken bir karşılığı da programlama. Özetle “computing”, bilgisayar kullanma ve program yazma etkinliği olarak da kullanılmakta. Bağlamlarına göre örneğin, “quantum computing” dediğimizde, bu kavramın dilimizdeki karşılığını “kuantum/nicem bilişim” olarak verebiliriz. Burada “compute” üzerinden bir terim daha karışımıza çıkmakta: “computation”. “Quantum computation” terimini dilimize “kuantum/nicem hesaplama” olarak çevirebiliriz. Bir başka ilintili terim, “computational”. Bağlamlarına göre, “computational imaging” terimini bilgisayarlı görüntüleme; “computational power” terimini hesaplama gücü, “computational tool” terimini bilişimsel araç, “computational photography” terimini bilgisayarlı fotoğrafçılık, “computational space” terimini ise hesaplama alanı olarak dilimizde karşılayabiliriz.